Materiallar to’plami · Conference Proceedings

“Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni ta’minlash: global chaqiriqlar va milliy yechimlar(Fuqarolarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari: transmilliy muammolar va ularni hal etish mexanizmlari)”

IQTISODIY, IJTIMOIY VA MADANIY HUQUQLARNI TA’MINLASH: GLOBAL CHAQIRIQLAR VA MILLIY YECHIMLAR

01 October – 14 November 2026

UDK 33

O‘ZBEKISTONDA ELEKTRON TIJORAT VA RAQAMLI INFRASTRUKTURA RIVOJLANISHINING STATISTIK-QIYOSIY TAHLILI

Mohlarbegim Muxtarovna Yo‘ldosheva*

Farg‘ona davlat universiteti tayanch doktoranti

✉ mohlarbegi.muxtarovna@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada O‘zbekistonda elektron tijorat va raqamli infratuzilma rivojlanishining 2020–2025-yillardagi dinamikasi statistik-qiyosiy usulda tahlil qilingan. Tadqiqotda O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining Statistika integrallashgan axborot tizimi (SIAT) ma’lumotlaridan foydalanilgan. Elektron tijorat savdo hajmi, internet tarmog‘iga ulangan abonentlar soni hamda internetga ulangan korxona va tashkilotlar ulushi o‘zaro qiyoslangan. Natijalar elektron tijorat savdo hajmi 31,47 barobar, internet abonentlari soni 1,81 barobar, internetga ulangan korxonalar ulushi esa 2,13 barobar oshganini ko‘rsatdi. Tahlil elektron tijorat rivojlanishi raqamli infratuzilmaning kengayishi bilan bir qatorda undan samarali foydalanish darajasi bilan ham bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar

elektron tijorat, raqamli infratuzilma, elektron savdo, statistik dinamika, qiyosiy tahlil, raqamli iqtisodiyot, iqtisodiy samaradorlik.

DOI: 10.5281/zenodo.23696304

Kirish. Raqamli texnologiyalarning iqtisodiyotga jadal kirib kelishi xo‘jalik yurituvchi subyektlarning iste’molchilar bilan o‘zaro munosabatlari, mahsulot va xizmatlarni realizatsiya qilish kanallari hamda boshqaruv jarayonlarining o‘zgarishiga olib kelmoqda. Ushbu jarayonda elektron tijorat iqtisodiy faoliyatni raqamlashtirishning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida shakllanib, korxonalarga geografik chegaralardan qat’i nazar iste’molchilarga chiqish, savdo jarayonlarini avtomatlashtirish va mijozlar bilan raqamli aloqa o‘rnatish imkonini bermoqda.

Elektron tijoratning rivojlanishi faqatgina internet orqali tovar va xizmatlarni sotish bilan cheklanmaydi. Mazkur jarayon elektron to‘lovlar, raqamli marketing, mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish, logistika, ma’lumotlarni tahlil qilish va biznes jarayonlarini avtomatlashtirish kabi ko‘plab tarkibiy yo‘nalishlarni qamrab oladi. Shu sababli elektron tijoratning iqtisodiy samaradorligi texnologik imkoniyatlar bilan bir qatorda korxonalarning tashkiliy va iqtisodiy boshqaruv tizimlariga ham bevosita bog‘liq.

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda elektron tijoratning rivojlanish sur’atlari sezilarli darajada tezlashgan. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining SIAT ma’lumotlariga ko‘ra, elektron tijorat savdo hajmi 2020-yildagi 1 002,5 mlrd so‘mdan 2025-yilda 31 551,9 mlrd so‘mgacha oshgan.

Mazkur o‘zgarish elektron tijorat bozorining qisqa davrda jadal kengayganini ko‘rsatadi. Biroq elektron tijoratning rivojlanish sur’atlarini faqat savdo hajmi orqali baholash yetarli emas. Uning raqamli infratuzilma bilan bog‘liqligini aniqlash, shuningdek, korxonalar tomonidan raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasini baholash muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Shu nuqtai nazardan, maqolaning asosiy maqsadi O‘zbekistonda elektron tijoratning rivojlanish dinamikasini statistik ma’lumotlar asosida baholash hamda uning samarali ishlashini ta’minlovchi tashkiliy-iqtisodiy mexanizmning asosiy tarkibiy elementlarini aniqlashdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda statistik tahlil, dinamik qatorlarni qiyosiy tahlil qilish, mutlaq va nisbiy o‘zgarishlarni aniqlash, tizimli yondashuv hamda umumlashtirish usullaridan foydalanildi.

Tadqiqotning axborot bazasini O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining Statistika integrallashgan axborot tizimi (SIAT) ma’lumotlar bazasidagi 2020–2025-yillarga oid elektron tijorat savdo hajmi, internet tarmog‘iga ulangan abonentlar soni hamda internetga ulangan korxona va tashkilotlar ulushi bo‘yicha rasmiy statistik ko‘rsatkichlar tashkil etdi.

Tahlilda elektron tijorat savdo hajmi, internet abonentlari soni va korxonalarning internetga ulanish darajasi asosiy ko‘rsatkichlar sifatida olindi. Shuningdek, ko‘rsatkichlarning zanjirsimon va bazaviy o‘sish sur’atlari, indekslari hamda mutlaq va nisbiy o‘zgarishlari hisoblandi.

Dinamik qatorlarni tahlil qilishda o‘sish sur’ati quyidagi formula asosida hisoblandi:

O‘sish sur’ati (%) = (Joriy davr ko‘rsatkichi / Bazaviy davr ko‘rsatkichi) × 100

O‘sish darajasi (%) = O‘sish sur’ati (%) − 100

Mazkur metodik yondashuv statistik ko‘rsatkichlar dinamikasini tizimli baholash, ularning o‘zaro bog‘liqligini qiyosiy tahlil qilish hamda raqamli infratuzilmaning elektron tijorat rivojlanishidagi rolini baholash imkonini beradi.

Natijalar: Eektron tijorat savdo hajmining dinamikasi.

Elektron tijoratning iqtisodiyotdagi ahamiyatini baholashning asosiy ko‘rsatkichlaridan biri uning savdo hajmidir. 2021-2025-yillar davomida mazkur ko‘rsatkichning sezilarli o‘zgarishi O‘zbekistonda elektron tijorat bozorining shakllanish va kengayish jarayoni jadal kechayotganini ko‘rsatadi.

1-jadval. O‘zbekistonda elektron tijorat savdo hajmining dinamikasi

Yil	Savdo hajmi, mlrd so‘m	Yillik o‘sish sur’ati, %	Yillik o‘sish, %
2020	1 002,5	—	—
2021	5 978,7	596,4	496,4
2022	10 886,8	182,1	82,1
2023	13 263,8	121,8	21,8
2024	15 211,5	114,7	14,7
2025	31 551,9	207,4	107,4

Jadval ma’lumotlariga ko‘ra, elektron tijorat savdo hajmi 2020–2025-yillar davomida uzluksiz o‘sish tendensiyasini namoyon etgan. 2021-yilda savdo hajmi 2020-yilga nisbatan **5,96 barobarni tashkil etgan**, ya’ni o‘sish sur’ati 596,4 foiz bo‘lgan. Bunda ko‘rsatkichning o‘sishi 496,4 foizni tashkil etgan.

2022-yilda savdo hajmining yillik o‘sish sur’ati 182,1 foizni, 2023-yilda 121,8 foizni, 2024-yilda esa 114,7 foizni tashkil etgan. Bu davrda elektron tijorat bozorining o‘sish sur’ati nisbatan sekinlashgan bo‘lsa-da, nominal savdo hajmi o‘sishda davom etgan.

2025-yilda esa yangi o‘sish bosqichi kuzatilgan. Elektron tijorat savdo hajmi 15 211,5 mlrd so‘mdan 31 551,9 mlrd so‘mgacha yetib, bir yil ichida **107,4 foizga oshgan**, o‘sish sur’ati esa **207,4 foizni** tashkil etgan.

Umuman olganda, 2020–2025-yillarda elektron tijorat savdo hajmi:

31 551,9 / 1 002,5 = 31,47 barobar oshgan.

Bu natija O‘zbekistonda elektron tijoratning iqtisodiy faoliyatning tobora muhim segmentiga aylanayotganini ko‘rsatadi.

Internet infratuzilmasining rivojlanish dinamikasi

Elektron tijoratning rivojlanishi uchun zarur bo‘lgan asosiy shartlardan biri iste’molchilarning internetdan foydalanish imkoniyatidir. Shu sababli internet tarmog‘iga ulangan abonentlar sonining dinamikasini elektron tijorat savdo hajmi bilan birgalikda tahlil qilish muhimdir.

2-jadval. O‘zbekistonda internet tarmog‘iga ulangan abonentlar sonining dinamikasi.

Yil	Abonentlar soni, ming birlik	2020-yilga nisbatan indeks, %	2020-yilga nisbatan o‘sish, %
2020	19 981,0	100,0	—
2021	22 987,2	115,0	15,0
2022	26 723,6	133,7	33,7
2023	30 061,0	150,5	50,5
2024	32 138,7	160,8	60,8
2025	36 195,1	181,1	81,1

Jadvaldan ko‘rinadiki, 2020-yilda internet tarmog‘iga ulangan abonentlar soni 19 981,0 ming birlikni tashkil etgan bo‘lsa, 2025-yilga kelib 36 195,1 ming birlikka yetgan.

Natijada besh yillik davrda internet abonentlari soni **16 214,1 ming birlikka**, ya’ni **81,1 foizga oshgan**.

2025-yil ko‘rsatkichi 2020-yil darajasining 181,1 foizini tashkil etgan. Bu yerda 181,1 foiz – bazaviy yilga nisbatan **indeks**, 81,1 foiz esa **o‘sish darajasi** ekanligini farqlash muhim.

Elektron tijorat savdo hajmi va internet abonentlari sonining dinamikasini qiyoslash natijasida ular o‘rtasida sezilarli tafovut mavjudligi ko‘rinadi. Elektron tijorat savdo hajmi 31,47 barobar oshgan bir paytda internet abonentlari soni 1,81 barobar oshgan.

Bu holat elektron tijoratning rivojlanishi faqat internet foydalanuvchilari sonining ko‘payishi bilan belgilanmasligini ko‘rsatadi.

Korxonalarning raqamli infratuzilmaga integratsiyasi.

Elektron tijoratning rivojlanishini faqat iste’molchilar nuqtai nazaridan baholash yetarli emas. Taklif tomonini, ya’ni biznes subyektlarining raqamli muhitga integratsiyalashuv darajasini ham baholash zarur.

3-jadval. Internetga ulangan korxona va tashkilotlar ulushining dinamikasi.

Yil	Internetga ulangan korxonalar ulushi, %	Yillik o‘zgarish, foiz punkt
2020	18,2	—
2021	17,5	-0,7
2022	22,3	+4,8
2023	28,8	+6,5
2024	37,6	+8,8
2025	38,7	+1,1

Jadval ma’lumotlari 2020–2025-yillarda internetga ulangan korxona va tashkilotlar ulushi 18,2 foizdan 38,7 foizgacha oshganini ko‘rsatadi.

Mutlaq o‘zgarish:

38,7 − 18,2 = 20,5 foiz punkt.

Demak, ko‘rsatkich besh yil davomida 20,5 foiz punktga oshgan.

Ayniqsa, 2023–2024-yillarda o‘sish 6,5 va 8,8 foiz punktni tashkil etgan. 2025-yilda esa ko‘rsatkich 38,7 foizga yetib, yillik o‘sish 1,1 foiz punktni tashkil qilgan.

Mazkur natija elektron tijorat savdo hajmining 2025-yilda 107,4 foizga oshgani bilan qiyoslanganda alohida ahamiyatga ega. Ya’ni savdo hajmi keskin o‘sgan bir sharoitda korxonalarning internetga ulanish ko‘rsatkichi nisbatan kichik o‘zgarishga ega bo‘lgan.

Bu holat elektron tijoratning kelgusi rivojlanishida asosiy e’tiborni faqat texnik ulanishga emas, balki mavjud raqamli infratuzilmadan samarali foydalanish mexanizmlariga qaratish zarurligini ko‘rsatadi.

Elektron tijorat va raqamli infratuzilmaning qiyosiy tahlili. Yuqoridagi ko‘rsatkichlarni yagona jadvalda umumlashtirish elektron tijorat rivojlanishining o‘ziga xos xususiyatlarini yanada aniqroq ko‘rsatadi. Elektron tijorat savdo hajmi, internet abonentlari soni va korxonalarning internetdan foydalanish darajasidagi o‘zgarishlarni qiyoslash raqamli infratuzilma rivoji bilan elektron tijorat dinamikasi o‘rtasidagi bog‘liqlikni baholash imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan, 2020–2025-yillardagi asosiy statistik ko‘rsatkichlarning o‘zgarishi quyidagi jadvalda umumlashtirilgan.

4-jadval. Elektron tijorat va raqamli infratuzilma ko‘rsatkichlarining 2020–2025-yillardagi o‘zgarishi.

Ko‘rsatkich	2020	2025	Mutlaq o‘zgarish	2025/2020, barobar
Elektron tijorat savdo hajmi, mlrd so‘m	1 002,5	31 551,9	+30 549,4	**31,47**

Ko‘rsatkich	2020	2025	Mutlaq o‘zgarish	2025/2020, barobar
Internet abonentlari, ming birlik	19 981,0	36 195,1	+16 214,1	**1,81**
Internetga ulangan korxonalar, %	18,2	38,7	+20,5 foiz punkt	**2,13**

Mazkur qiyosiy tahlil muhim ilmiy natijani ko‘rsatadi. 2020–2025-yillarda elektron tijorat savdo hajmi **31,47 barobar**, internet abonentlari soni **1,81 barobar**, internetga ulangan korxonalar ulushi esa **2,13 barobar** oshgan.

Boshqacha qilib aytganda, elektron tijorat savdo hajmining o‘sishi raqamli infratuzilma ko‘rsatkichlarining o‘sishidan sezilarli darajada yuqori bo‘lgan.

Bu holat elektron tijoratning rivojlanishini faqat internet foydalanuvchilari sonining ko‘payishi yoki korxonalarning internetga ulanishi bilan izohlash yetarli emasligini ko‘rsatadi. Elektron tijoratning iqtisodiy samaradorligida raqamli texnologiyalarni biznes jarayonlariga integratsiya qilish, elektron to‘lovlardan foydalanish, raqamli marketing, mijozlar ma’lumotlarini tahlil qilish va boshqaruv jarayonlarini avtomatlashtirish kabi omillar ham muhim ahamiyatga ega.

Elektron tijoratni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi.

Yuqoridagi statistik tahlil elektron tijorat rivojlanishining texnologik infratuzilma bilan cheklanmasligini ko‘rsatadi. Shu sababli elektron tijoratni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini korxonalarning raqamli muhitda faoliyat yuritishini ta’minlovchi o‘zaro bog‘liq tashkiliy va iqtisodiy vositalar tizimi sifatida qarash mumkin.

Xulosa

O‘tkazilgan statistik va qiyosiy tahlil O‘zbekistonda elektron tijoratning 2020–2025-yillarda jadal rivojlanganini ko‘rsatdi. Mazkur davrda elektron tijorat savdo hajmi 1 002,5 mlrd so‘mdan 31 551,9 mlrd so‘mgacha oshib, 31,47 barobar ko‘paygan.

Shu davrda internet tarmog‘iga ulangan abonentlar soni 19 981,0 mingdan 36 195,1 minggacha oshib, 81,1 foizga, ya’ni 1,81 barobarga ko‘paygan. Internetga ulangan korxona va tashkilotlar ulushi esa 18,2 foizdan 38,7 foizgacha oshib, 20,5 foiz punktga, yoki taxminan 2,13 barobarga ko‘paygan.

Ko‘rsatkichlarning qiyosiy tahlili elektron tijorat savdo hajmining o‘sishi raqamli infratuzilma ko‘rsatkichlari o‘sishidan sezilarli darajada yuqori ekanligini ko‘rsatdi. Bu holat elektron tijorat rivojlanishini faqat internet infratuzilmasining kengayishi bilan izohlash yetarli emasligini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari O‘zbekistonda elektron tijorat rivojlanishi raqamli infratuzilmaning kengayishi bilan bir qatorda undan samarali foydalanish, korxonalarning raqamli texnologiyalarga integratsiyalashuvi va elektron savdo imkoniyatlaridan foydalanish darajasi bilan ham bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Elektron tijorat savdo hajmi (yillik). Statistika integrallashgan axborot tizimi (SIAT). 2025-yil ma’lumotlari.
2. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Internet tarmog‘iga ulangan abonentlar soni, jami. Statistika integrallashgan axborot tizimi (SIAT). 2025-yil ma’lumotlari.
3. O‘zbekiston Respublikasi. “Elektron tijorat to‘g‘risida”gi Qonun.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi.
5. OECD. Unpacking E-commerce: Business Models, Trends and Policies. OECD Publishing.
6. UNCTAD. Digital Economy Report. United Nations Conference on Trade and Development.